

نقش واسطه‌ای التزام عملی به نماز در رابطه بین روابط والد فرزندی و نگرش به ارتباط با جنس مخالف در نوجوانان

اعظم نصیری^۱

محمد علی احمدوند^۲

چکیده

همزمان پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش واسطه‌ای التزام عملی به نماز در رابطه بین روابط والد-فرزندی و نگرش به ارتباط با جنس مخالف انجام شد. طرح پژوهش توصیفی همبستگی بود که در آن از روش مدل‌یابی تحلیل مسیر بهره گرفته شد. با روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای، ۳۲۴ نفر از بین دانش‌آموزان دختر ۱۸-۱۶ ساله دبیرستان-نهای دخترانه شهرری در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ انتخاب شدند. ابزارهای پژوهش شامل مقیاس ارزیابی رابطه والد-فرزند، سنجش نگرش نسبت به روابط دختر و پسر و سنجش نگرش و التزام عملی به نماز را تکمیل نمودند. نتایج پژوهش نشان داد، اثر مستقیم روابط والد فرزندی پدر و مادر بر التزام عملی به نماز معنادار است. افزون بر آن اثر مستقیم التزام عملی به نماز بر ارتباط با جنس مخالف نیز معنادار است. همچنین اثر مستقیم روابط والد فرزندی پدر و مادر بر ارتباط با جنس مخالف معنادار نیست. در حالی که اثر غیر مستقیم روابط والد فرزندی پدر و مادر با واسطه التزام عملی به نماز بر ارتباط با جنس مخالف معنادار است. بنابراین التزام عملی به نماز در رابطه روابط والد فرزندی و نگرش به ارتباط با جنس مخالف نقش واسطه‌ای دارد.

واژه‌گان کلیدی: نگرش به ارتباط با جنس مخالف، روابط والد فرزندی، التزام عملی به نماز.

۱- کارشناسی ارشد مشاوره دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
azamnasiri32@yahoo.com

۲- دانشیار گروه روانشناسی دانشگاه آزاد واحد تهران جنوب، تهران، ایران

مقدمه

خانواده زندگی برای انسان از راه تعامل و ارتباط ممکن می‌شود و اصلی‌ترین منبع ارتباطی برای آدمی والدین هستند (لیلیس، لمون، لبون و لین، ۲۰۱۰، ص ۲۲۱). دیکلمنت، هانسن و پونتین (۲۰۱۳؛ ص ۲۳۱) اعتقاد دارند که بعد از عوامل روان‌شناختی، عوامل محیطی و اجتماعی نقش مهم و موثری در گرایش به رفتارهای آسیب‌زا برعهده دارند و یکی از عوامل مهم محیطی در رفتار نوجوانان، خانواده است. ارتباط خانوادگی به این معنی است که کودکان ارتباط با دیگران، تفسیر رفتارهای دیگران، تجربه‌ی احساسات و فعالیت‌های ارتباطی با دیگران را یاد بگیرند. کنش متقابل میان والدین و فرزندان، اساس تحول عاطفی کودک و نوجوانان را تشکیل می‌دهد و این کنش متقابل در تمام مراحل عمر خودنمایی می‌کند (شهرکی ثانوی، نویدیان، انصاری‌مقدم و فرجی‌شوی، ۱۳۹۰، ۱، ص ۱۱۶). بررسی خانواده در چرخه‌های زندگی خانوادگی نشان می‌دهد که با رسیدن فرزندان به نوجوانی و بلوغ، در نظام خانواده و خرده نظام‌های آن مشکلات و مسائل جدید اتفاق می‌افتد و والدگری دشوارتر از دوره‌های تحولی قبل می‌شود (نولر و کالا، ۲۰۱۵، ص ۲۶۵).

در سنین نوجوانی در نوع و شدت روابط فرزندان با والدین تغییراتی اتفاق می‌افتد؛ در واقع مجموعه تغییرات شناختی هیجانی رفتاری نوجوانی باعث ترویج الگوهای تعاملی سازش نایافته میان والدین و نوجوانان می‌شود (شکتر، ۲۰۱۳، ص ۹۸)؛ چرا که اکثر نوجوانان شروع به جستجوی استقلال خود نموده و در این راستا با هنجارها و محدودیت‌های ایجاد شده توسط خانواده به چالش می‌پردازند که این موضوع، اغلب منجر به تعارض در خانواده می‌شود. همچنین ایلس و همکاران (۲۰۱۲، نقل از مختارنیا، زاده‌محمدی و حبیبی، ۱۳۹۵) بر این باورند که رفتار نوجوانان پیش از آنکه مربوط به مراحل رشدی باشد، انطباقی در جهت سازگاری با شرایط

زندگی است و در این انطباق، شخصیت و عوامل محیطی نوجوان دخیل هستند. اکثر مواقع تعارض والد-نوجوان (بروز مشاجره‌های کلامی و الگوهای تعاملی منفی خانوادگی بین نوجوانان و والدینشان در خصوص موضوع‌های گوناگون همچون مقررات آمد و شد به منزل) حل نشده باقی می‌ماند (بدیع پور، سلیمی و کلانتر کوشه، ۱۳۹۵، ۶، ص ۹۶) و خطر ابتلا به مشکلات عاطفی و رفتاری افزایش می‌یابد که تا حد زیادی می‌تواند شخصیت و عملکرد نوجوانان را تحت تأثیر قرار دهد (لوبنکو و سبیر، ۲۰۱۰، ۵، ص ۷۸۵). به دنبال آن نوجوانان تمایل بیشتری به برقراری رابطه با همسالان هم‌جنس و غیر هم‌جنس پیدا می‌کنند. پژوهش‌هایی که بر روابط قبل از ازدواج دختران و پسران تمرکز کرده‌اند، نشان دادند که افزایش روابط قبل از ازدواج در فرهنگ غربی باعث افزایش تعداد فرزندان نامشروع، والدین مجرد، فرزندان بی‌سرپرست و تک‌سرپرست و خطر ابتلا به بیماری ایدز می‌باشد که باعث نگرانی این جوامع شده است (زانگ و همکاران، ۲۰۱۶، ۳۷، ص ۸۲؛ گیو و همکاران، ۲۰۱۲، ۳۸، ص ۱۹۸).

رابطه با جنس مخالف، هم برای فرد و هم برای جامعه پیامدهای متعددی دارد. یکی از پیامدهای محتمل روابط با جنس مخالف پیش از ازدواج، افزایش میانگین سن ازدواج است؛ به طوری که میانگین سن ازدواج دختران و پسران در سال ۱۳۷۵ به ترتیب ۲۲/۴ سال و ۲۵/۶ سال بود، اما در سال ۱۳۹۰ به ۲۳/۴ سال و ۲۶/۷ سال و در کلانشهرهایی مانند تهران به ۲۴ سال و ۲۸ سال رسید (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). از دیگر پیامدهای رابطه با جنس مخالف پیش از ازدواج، کاهش تمایل به ازدواج و افزایش احتمال تجرد قطعی است. در این راستا شواهد نشان می‌دهد تجرد قطعی در مردان و زنان، به ترتیب از ۱/۱ درصد و ۲ درصد در سال ۱۳۷۵ به ۱/۶ درصد و ۳/۶ درصد در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته و در سال ۱۳۹۰ در شهرهای کل کشور این آمار به ترتیب در زنان و مردان به ۸ درصد و ۵ درصد رسیده است. در این راستا شواهد نشانگر آن است که از

میان دانشجویان مجرد شهر تهران، ۳۵ درصد فقط یک رابطه، ۳۶/۵ درصد دو یا سه رابطه و ۲۸/۳ درصد بیش از سه رابطه با جنس مخالف را تجربه کرده‌اند. نکته حائز اهمیت آن است که پویایی این پدیده همچنان ادامه دارد؛ به طوری که دامنه نفوذ این پدیده‌ی اجتماعی به رده‌های سنی پایین‌تر از جمله نوجوانان گسترش یافته است (محمدی و محمدی، ۱۳۹۶، ۵، ۶۴۵). با مرور متون مربوط به این روابط، سه دسته علل فردی، علل خانوادگی و علل اجتماعی برای شروع این روابط آشکار می‌شود (دهقان‌تنها، آیتی و شهابی‌زاده، ۱۳۹۲، ۶، ص ۳۹). از علل فردی می‌توان به آگاهی ضعیف از آسیب (کولوی، ۲۰۰۱، ص ۴۴۲)، اعتماد به نفس و عزت نفس پایین (رویر، ۲۰۰۹، ص ۴۰۰)، هویت آشفته (صفری، ۱۳۸۷، ص ۴۷)، افزایش وابستگی، درگیری فضای ذهنی (محمدی و محمدی، ۱۳۹۶، ۵، ۴۵۳) و کاهش اعتقادات مذهبی (کابیرو، ۲۰۰۹، ص ۱۱۳) اشاره کرد. همچنین پژوهش‌ها نشان داده‌اند رابطه اعضای خانواده و نظارت و کنترل والدین به عنوان یکی از عوامل اصلی در به وجود آمدن و بقای روابط آسیب‌زا شناخته شده است (شوماخر، ۲۰۱۰) به طوری که روابط ضعیف والدین با فرزندان، رفتارهای جنسی مخاطره‌آمیز فرزندان را تبیین می‌کند (نقل از حسین‌خانزاده و دیگران، ۱۳۹۲). اما این ابهام وجود دارد که آیا پیوستگی خانواده خود به تنهایی می‌تواند عامل بازدارنده و کنترل‌کننده روابط نوجوانان با جنس مخالف باشد؟ (دهقان‌تنها و دیگران، ۱۳۹۲). در همین راستا اولادپو و فایمی (۲۰۱۱) نقل از زارعی توپخانه و دیگران، ۱۳۹۴) مهمترین عوامل پیشگیری‌کننده‌ی روابط جنسی نوجوانان را نداشتن دوست‌پسر و دوست‌دختر، نگرش مثبت به خودمهارگری جنسی و ویژگی خودکارآمدی می‌دانند و پیشنهاد می‌کنند والدین، نهادهای مذهبی، مدارس، رسانه‌ها و سازمان‌های دولتی و غیردولتی به منظور خودمهارگری جنسی در یک جهت عمل کنند. همچنین دهقان

¹ Oladepo, O., & Fayemi, M. M.

تنها و دیگران (۱۳۹۲) در پژوهشی نشان داد پیوستگی اعضای خانواده به طور غیرمستقیم، از طریق کاهش جهت گیری بیرونی مذهبی و به طور مستقیم، از طریق افزایش جهت گیری درونی مذهبی، پیش بینی کننده نگرش منفی به ارتباط پیش از ازدواج است و به طور غیرمستقیم تنها افزایش جهت گیری مذهبی درونی، پیش بینی کننده نگرش منفی به ارتباط پیش از ازدواج است.

از سوی دیگر خانواده سازه بنیادین در انتقال ارزش های اجتماعی و فرهنگی از والدین به فرزندان در دوران کودکی است و نقش مهمی در ساخت ارزش ها و نگرش های افراد جامعه دارد (گیدنز، ۱۳۸۴؛ ۵۱۲). آلپورت معتقد است که نظام ارزش دینی به تنهایی قادر است شخصیت را سازمان دهی کند. نظام ارزشی دینی ساخته دست بشر نیست، اما سایر نظام های ارزشی دیگر، ساخته و پرداخته دست بشر هستند و مجموعه ای از باورها هستند که افراد بشر خودشان آن ها را خلق کرده و طرح ریزی نموده اند. این نظام های مصنوعی محدود و ناقص هستند؛ زیرا خالق آن ها خود محدود و ناقص است. ولی به دلیل آن که نظام ارزشی دینی از منبع وحی و عالم بالا سرچشمه می گیرد، می تواند فهم انسان را بالا ببرد و به انسان کمال و تعالی ببخشد و بنابراین، قادر است به صورت کامل و تمام عیار انسان را درک کند و نیازها و خواسته های او را ارضا نماید. نظام ارزشی دینی می تواند به صورت دایم انسان را با عالم بالا پیوند دهد. بسیاری از روانشناسان مثل یونگ و فرانکل^۱ این اعتقاد آلپورت را، که داشتن یک نظام ارزشی دینی بخش مهمی از سلامت روان به حساب می آید، مورد تأیید و حمایت قرار داده اند (میردریکوندی، ۱۳۸۹، ۱۶، ص ۷۷). از طرفی یاد خدا و ذکر او از روی خلوص نیت، توجه به خدا را در پی دارد. با توجه به ملازمت یاد خدا (ذکر) و فریضه ی نماز (صلوه) در آیات متعدد قرآن (نساء: ۱۳۰، مائده: ۹۱، هود: ۱۱۴، طه: ۱۴، عنکبوت: ۴۵) می توان گفت نماز از هر عملی که ذکر خدا را در زبان او جلوه گر

¹ Jung, C. G. & Frankl, V.

سازد، ارزشمندتر است (سُلیمانیان، ۱۳۹۵، ۴۰، ص ۱۱۸). قرآن کریم یکی از ویژگی‌های نمازگزاران را پاکدامنی و حفظ عفت می‌داند؛ آنجا که می‌فرماید: نمازگزاران کسانی هستند که دامان خود را محافظت می‌کنند و از بی‌عفتی مصون هستند (معارج: ۲۹). هم‌چنین نماز در بالاترین درجه و مرتبه تعالیم دینی قرار دارد و از چنان ارزشی برخوردار است که سایر ارزش‌ها در عرض آن قرار نمی‌گیرند (رئیزی، ظاهری عبده‌وند، صفری، ۱۳۸۹). به همین خاطر نماز در اصلاح رفتار، نقش بی‌نظیری دارد: خداوند در سوره عنکبوت آیه ۴۵ می‌فرماید "نماز را برپادار، زیرا که نماز انسان را از کارهای زشت و ناپسند باز می‌دارد (به نقل از موسوی، موحدی نیا، ۱۳۹۰، ۱۳، ص ۱۰۹). در محیط خانواده‌ای که اعضای آن نماز به پا می‌دارند و همگی دارای اعتماد به نفس‌اند فضای آرامی حاکم است و اعتماد به نفس یک‌دیگر را تقویت می‌کنند، و به جای تنش و برقراری ارتباط با جنس مخالف فضای ایمن خانواده را برای برطرف کردن نیازهای هم‌دیگر برمی‌گزینند (ایمانی، ۱۳۹۰، ۸۳، ص ۳۲). در این راستا سیدان و همکاران (۱۳۹۱) نیز در پژوهشی نشان داد سه متغیر نگرش خانواده، ارزش‌ها و پایبندی دینی و نگرش دوستان، بر روی هم ۴۵ درصد از واریانس متغیر وابسته رابطه با جنس مخالف را تبیین می‌کنند. هم‌چنین موحد و دیگران (۱۳۸۵) به این نتیجه می‌رسند که پایبندی به ارزش‌های دینی و نگرش خانواده و دوستان ۶۰ درصد از واریانس متغیر وابسته رابطه با جنس مخالف را تبیین می‌کنند. کیم (۲۰۰۸) در پژوهشی به نقش و تأثیر مذهب در میزان ناسازگاری کودکان با والدین مستبد و کودکان با والدین خونگرم و مقتدر پرداخت. نتایج تحلیل نشان داد که مذهب نقش محافظتی بر روی رفتارهای ناسازگارانه، حتی در کودکان با والدین مستبد دارد، نتایج این پژوهش نشان‌داد که مذهب کودکان به طور گسترده‌ای می‌تواند نقش مقابله‌ای در برابر استرس هم برای کودکان با تربیت غلط و هم برای کودکان با شیوه فرزندپروری صحیح داشته باشد.

با توجه به آنچه گفت شد و اینکه میل به مذهب و امور دینی و اخلاقی فطری است که در کودکان و نوجوانان نیز وجود دارد. خداوند در قرآن کریم نیز به وجود این بعد فطری مذهبی در انسان اشاره فرموده است: « فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقِيمُُّ وَلَكِنِ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ » (روم: ۳۰). و از طرفی به دلیل وجود تعارض در روابط والدین با نوجوانان به دلیل ماهیت دوره نوجوانی و افزایش تنش بین خانواده‌ها که باعث افزایش رفتارهای پرخطری از قبیل ارتباط با جنس مخالف در نوجوانان می‌شود. به همین خاطر پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش واسطه‌ای التزام عملی به نماز در رابطه بین روابط والد فرزندی و نگرش به ارتباط با جنس مخالف در نوجوانان انجام شد.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نوع همبستگی و غیر آزمایشی است که در آن، از روش تحلیل مسیر، که به طور همزمان چندین معادله رگرسیون را بررسی می‌کند، بهره گرفته شده است. دانش‌آموزان دختر ۱۸-۱۶ ساله دبیرستان‌های دخترانه دوره‌ی دوم متوسطه شهرری در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ به تعداد ۳۳۰۲ نفر بود. به دلیل مشخص بودن جامعه‌ی آماری، طبق جدول کرجسی و مورگان، از این جامعه به تعداد ۳۵۰ نفر با روش نمونه‌برداری تصادفی خوشه‌ای مرحله‌ای به عنوان نمونه انتخاب شدند.

به این صورت که در ابتدا از بین دبیرستان‌های شهر ری ۷ مدرسه به صورت تصادفی انتخاب شد، سپس از هر مدرسه، سه کلاس (۶۰-۵۰ نفر) به صورت تصادفی برگزیده شدند و از میان دانش‌آموزان کلاس‌ها، از کسانی که داوطلب شرکت در پژوهش بودند تقاضا شد تا پرسش‌نامه‌های پژوهش را تکمیل نمایند. در مجموع ۳۵۰ پرسشنامه تکمیل شد. از این تعداد ۹ پاسخنامه به

دلیل تکمیل نکردن پرسشنامه هر دو والد کنار گذاشته شدند، ۱۷ آزمودنی نیز به دلیل بی تفاوت بودن پاسخ‌ها و تعداد زیاد سوالات بدون پاسخ کنار گذاشته شدند و ۳۲۴ پرسشنامه مورد تحلیل قرار گرفت. به منظور رعایت مسائل اخلاقی و فراهم آوردن فضای امن برای آزمودنی‌ها، چنانچه آزمودنی مایل به تکمیل پرسشنامه نبود می‌توانست آزادانه از شرکت در پژوهش امتناع ورزد. علاوه بر این، به آزمودنی مواردی مانند «پاسخ‌های شما به صورت گروهی برای استفاده در یک تحقیق مورد استفاده قرار خواهند گرفت، نیازی به ذکر نام نیست، هیچ پاسخ درستی وجود ندارد و نظر شما هر چه باشد برای ما محترم است» توضیح داده شد.

ابزارهای پژوهش

پرسشنامه ارزیابی رابطه والد - فرزند فاین و همکاران (PCRS): پرسشنامه ارزیابی رابطه والد - فرزند (PCRS) توسط فاین و اسپچووبل (۱۹۸۳، ۷۰۳) ساخته شده است که از ۲۴ گویه تشکیل شده است که به منظور سنجش کیفیت ارتباط والدین و فرزندان بکار می‌رود. PCRS دو فرم دارد که یکی برای سنجش رابطه فرزند با مادر و دیگری برای سنجش رابطه فرزند با پدر است. هر دو فرم برای پدر و مادر یکسان است، به جز کلمات «پدر» و «مادر» که قابل تغییر است. بنابراین فقط یک فرم آورده شده است. اما در فرم‌های پدر و مادر عامل‌های مختلفی وجود دارد. مولفه‌های پرسشنامه در نسخه پدر شامل ۴ خرده مقیاس می‌باشد. عاطفه مثبت، آمیزش پدرانه، گفت‌وشنود پدر و خشم می‌باشد و مولفه‌های پرسشنامه در نسخه مادر نیز شامل ۴ خرده مقیاس می‌باشد. عاطفه مثبت، آزرده‌گی، همانندسازی، گفت‌وشنود مادر می‌باشد. روش اجرا و نمره-گذاری پرسشنامه به صورت طیف لیکرت ۸ نقطه‌ای (از نمره ۰ تا ۷) می‌باشد. گویه‌های شماره ۹، ۱۳ و ۱۴ به صورت معکوس نمره‌گذاری می‌شوند و سپس نمرات گزینه‌ها جمع می‌شوند و بر

تعداد گزینه‌های هر عامل تقسیم می‌شود (میانگین هر خرده مقیاس). نمره کل، مجموع میانگین خرده مقیاس‌ها است. نمره بین ۴۸ تا ۹۶: رابطه والد فرزند متوسط است. نمره بالاتر از ۹۶: رابطه والد فرزند قوی است. ضریب پایایی این مقیاس را فاین و اسپوبل (۱۹۸۳، ۷۰۳) با استفاده از روش آلفای کرونباخ برای خرده مقیاس‌ها بین ۸۹ تا ۹۴ درصد و برای کل مقیاس ۹۶ به دست آوردند. هم‌چنین روایی این مقیاس که از روش تحلیل عامل تایید استفاده شده نتایج نشان داد که عامل تاییدی ارتباط بالا و خوب بین ماده‌ها را نشان داد. هم‌چنین در پژوهش پرهیزگار و همکاران (۱۳۸۸، ص ۸۷) ضرایب پایایی محاسبه شده برای پرسشنامه فرم پدر برابر با ۰/۹۳ و برای فرم مادر ۰/۹۲ بوده است که نشان دهنده همسانی درونی خوبی است (عراقی، ۱۳۸۷). در پژوهش جاری ضرایب آلفای کرونباخ برای رابطه والد فرزندی پدری ۰/۹۲ و رابطه والد فرزندی مادری ۰/۸۹ تعیین شد.

پرسشنامه‌ی سنجش نگرش نسبت به روابط دختر و پسر: این پرسشنامه توسط شیخ دارانی، مهرابی، کجیاف و عابدی (۱۳۸۷) ساخته شد. پرسشنامه ۴۱ گویه دارد که آزمودنی به صورت موافقم - مخالفم به آن‌ها پاسخ می‌دهد. مولفه‌های پرسشنامه شامل آسیب‌های اجتماعی، آسیب‌های روانی، عاطفی، آسیب به زندگی مشترک آینده، آسیب به روابط خانواده و مشکلات تحصیل می‌باشد. نمره‌گذاری این پرسشنامه دو ارزشی بر اساس نمره ۰ و ۱ است. با توجه به این که محتوای سوالات پرسشنامه، نگرش به آسیب‌های روابط با جنس مخالف را مورد سنجش قرار می‌داد و این پژوهش به دنبال سنجش میزان نگرش مثبت به برقراری روابط با جنس مخالف بود؛ آزمودنی در صورت پاسخ موافقم نمره ۰ و مخالفم نمره ۱ می‌گیرد. بر اساس این روش نمره‌های به دست آمده را جمع کرده. حداقل امتیاز ممکن ۰ و حداکثر ۴۱ خواهد بود. نمره بین ۰ تا ۱۴: میزان موافقت با روابط دختر و پسر کم است. نمره بین ۱۴ تا ۲۰: موافقت با روابط دختر و پسر متوسط

است. نمره بالاتر از ۲۰، موافقت با روابط دختر و پسر زیاد است. در پژوهش شیخ دارانی و همکاران (۱۳۸۷، ۳۸، ص ۴۶) ضریب آلفای کروناخ پرسشنامه ۰/۹۲ به دست آمده است و همچنین برای بررسی روایی محتوای از سه نفر اساتید روانشناسی نظرخواهی شد که حاکی از روایی محتوایی بالا این پرسشنامه بود. در پژوهش حاضر ضریب آلفای کروناخ ۰/۹۳۷ تعیین شد.

مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز: ابزار ارزیابی نگرش و التزام عملی نسبت به نماز واجب توسط انیسی (۱۳۸۹) ساخته شده است، این ابزار از ۵۰ سوال تشکیل شده است که پاسخ‌های آن به شیوه لیکرت و به صورت ۵ گزینه‌ای از هیچ وقت تا همیشه تهیه شده است. نمره بالاتر حاکی از اهمیت بیشتر به نماز است. این مقیاس بیشتر جهت گیری درونی را مورد سنجش قرار داده و دارای چهار زیر مقیاس شامل موارد ذیل می‌باشد. الف) اثربخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی، ب) توجه و عمل به مستحبات، ج) التزام و اهتمام به انجام نماز و د) مراقبت و حضور قلب در نماز. ضریب آلفای کروناخ در پژوهش زارع و شهابی زاده (۱۳۹۴، ۷، ۵۹) برای خرده مقیاس‌های (اثربخشی نماز در زندگی فردی و اجتماعی، ۰/۸۶، توجه و عمل به مستحبات، ۰/۸۹، اهتمام به انجام نماز، ۰/۸۳، و حضور قلب در نماز، ۰/۸۵) و ضریب آلفای کروناخ برای کل مقیاس ۰/۸۸ به دست آمد. همچنین انیسی و همکاران (۱۳۸۹، ۴، ص ۳۱۳) در پژوهشی ضرایب اعتبار با استفاده از روش آلفای کروناخ ۰/۹۲ بازآزمایی مقیاس با یک هفته فاصله ۰/۹۶ و تنصیفی، ۸۷ بدست آوردند. در پژوهش حاضر ضریب آلفای کروناخ ۰/۹۷۲ تعیین شد.

یافته‌های تحقیق

نتایج حاصل اجرای ابزارهای پژوهش بین ۳۲۴ نفر از دانش‌آموزان به صورت میانگین و انحراف استاندارد و همچنین کمینه، بیشینه، کجی و کشیدگی نمره‌های گروه نمونه در جدول ۱ منعکس شده است.

نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد دختران نوجوان در روابط والد فرزندی مادر (۱۲۲/۲۱) میانگین بالاتری نسبت به روابط والد فرزندی پدر (۱۰۹/۰۸) دارند. میانگین التزام عملی به نماز دختران نوجوان نیز برابر ۱۱۶/۹۳ است که نشان‌دهنده قرار گرفتن میانگین در حس انسجام بالا است. همچنین نتایج نشان می‌دهد میانگین ارتباط با جنس مخالف گروه نمونه برابر ۱۴/۸۰ است که نشان‌دهنده قرار گرفتن میانگین گروه نمونه در دامنه متوسط مخالفت با روابط دختر و پسر است. همچنین نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد هیچ یک از متغیرهای پژوهش انحراف جدی از توزیع بهنجار ندارند. بر اساس اغلب منابع کجی توزیع نمره‌ها در دامنه (۲ و -۲) و کشیدگی در دامنه (۳ و -۳) را می‌توان بهنجار فرض کرد، توزیع داده‌های هیچ یک از متغیرهای پژوهش از این دامنه‌ها تخطی نکرده است، بنابراین می‌توان توزیع داده‌ها را بهنجار فرض کرد.

جدول ۱. یافته‌های توصیفی روابط والد فرزندی، ارتباط با جنس مخالف و التزام عملی به نماز

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	کمترین	بیشترین	کجی	کشیدگی
روابط والد فرزندی پدر	۱۰۹/۰۸	۳۱/۴۰۴	۱۴	۱۶۵	-۰/۷۷۳	۰/۰۰۶
روابط والد فرزندی مادر	۱۲۲/۲۱	۲۴/۸۳۴	۱۲	۱۶۱	-۱/۵۷۸	۲/۲۴۲
التزام عملی به نماز	۱۱۶/۹۳	۴۳/۹۸۷	۴	۱۹۸	-۰/۵۹۳	-۰/۲۷۸
ارتباط با جنس مخالف	۱۴/۸۰	۱۰/۱۱۰	۰	۳۷	۰/۳۱۷	-۰/۹۸۰

بر اساس جدول ۲، بین ارتباط با جنس مخالف با روابط والد فرزندی پدر ($r = -0/230$) و $(P < 0/001)$ و روابط والد فرزندی مادر ($r = -0/112$ و $r < 0/05$) رابطه منفی معنادار وجود دارد. افزون بر آن نتایج نشان می‌دهد بین التزام عملی به نماز با روابط والد فرزندی پدر ($r = 0/378$) و $(P < 0/001)$ و روابط والد فرزندی مادر ($r = 0/333$ و $r < 0/001$) رابطه مثبت معنادار وجود دارد. همچنین بین التزام عملی به نماز و نگرش به ارتباط با جنس مخالف ($r = -0/503$ و $r < 0/001$) رابطه منفی معنادار وجود دارد. برای بررسی نقش میانجی التزام عملی به نماز در رابطه ارتباط بین والد

فرزند با رابطه با جنس مخالف از تحلیل مسیر استفاده شد. تحلیل مسیر نسبت به دیگر روش‌های آماری در حوزه همبستگی تبیین قوی‌تری جهت پیش‌بینی با توجه به ضرایب همبستگی‌های بالاتر (برخلاف همبستگی مرتبه صفر) فراهم می‌کند.

جدول ۲. ضرایب همبستگی روابط والد فرزندی، ارتباط با جنس مخالف و التزام عملی به نماز

متغیر	۱	۲	۳	۴
۱- روابط والد فرزندی پدر	-			
۲- روابط والد فرزندی مادر	**۰/۲۸۱	-		
۳- التزام عملی به نماز	**۰/۳۷۸	**۰/۳۳۳	-	
۴- ارتباط با جنس مخالف	**۰/۲۳۰	*۰/۱۱۲	**۰/۵۰۳	-

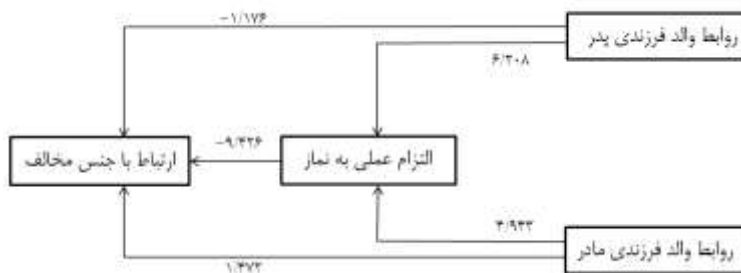
پیش از اجرای این آزمون از برقراری مفروضه‌های اساسی آن (حجم نمونه، بهنجاری توزیع داده‌ها، داده‌های پرت، آزمون کرویت و هم‌خطی چندگانه) اطمینان حاصل شد. برای حجم نمونه اغلب مولفان نمونه بالاتر از ۲۰۰ نفر را برای معادلات ساختاری مناسب دانسته‌اند (هومن، ۱۳۸۴) که بر این اساس حجم نمونه (۳۲۴ نفر) شرط کفایت نمونه را برقرار می‌سازد. افزون بر آن شاخص کیسر-میر-اولکین برابر ۰/۸۹۴ به دست آمد که بیانگر کفایت حجم این نمونه است (ضریب ۰/۶ به عنوان حداقل مقدار لازم برای تحلیل در نظر گرفته می‌شود). نتایج آزمون کرویت بارتلت $\chi^2 = 33886/509$ و $sig = 0/000$ نیز نشان‌دهنده برقراری مفروضه همسانی نبودن ماتریس همبستگی بین ماده‌ها است. هم‌خطی چندگانه بین متغیرهای پژوهش مفروضه دیگر آزمون تحلیل مسیر است که با استفاده از شاخص تحمل و عامل تورم واریانس مورد بررسی قرار گرفته و در جدول ۳ گزارش شده است. نتایج حاصل از بررسی هم‌خطی چندگانه در جدول ۳ نشان می‌دهد شاخص تحمل و عامل تورم واریانس در دامنه پذیرش قرار دارند. دامنه پذیرش شاخص تحمل بزرگتر از ۰/۱۰ و عامل تورم واریانس کمتر از ۱۰ است، بنابراین بین متغیرهای

پژوهش هم‌خطی چندگانه وجود ندارد. با تایید برقراری مفروضه‌های آزمون تحلیل مسیر امکان اجرای آزمون فراهم و نتایج آن معتبر است.

جدول ۳. نتایج بررسی هم‌خطی چندگانه متغیرهای پژوهش

شاخص‌های هم‌خطی چندگانه		
VIF	Tolerance	متغیرهای پیش‌بین
۱/۲۰۵	۰/۸۳۰	روابط والد فرزندی پدر
۱/۱۶۲	۰/۸۶۱	روابط والد فرزندی مادر
۱/۲۴۸	۰/۸۰۱	التزام عملی به نماز

نتایج حاصل از اجرای تحلیل مسیر برای تعیین نقش واسطه‌ای التزام عملی به نماز در ارتباط بین روابط والد فرزندی و ارتباط با جنس مخالف در شکل ۱ به نمایش در آمده است. به منظور تعیین شاخص‌های برازش مدل، پژوهشگران نسبت خوبی دو به درجه آزادی کمتر از ۳، شاخص برازندگی تطبیقی، شاخص برازندگی و شاخص برازندگی تعدیل یافته بزرگتر یا مساوی ۰/۹۰، ریشه دوم واریانس خطای تقریب کمتر از ۰/۰۸ و شاخص برازندگی غیر تطبیقی بزرگتر از ۰/۹۰ را از نشانه‌های برازش مناسب و از شاخص‌های مطلوب برای ارزیابی مدل می‌دانند. در نتیجه با توجه به شاخص‌های به دست آمده در مدل ارایه شده ($\chi^2/df = 2/661$ ، $CFI = 0/965$ ، $GFI = 0/962$ ، $AGFI = 0/920$ ، $RMSA = 0/028$ ، $NFI = 0/964$) مدل از برازش مناسبی برخوردار است. با توجه به برازش مناسب مدل ضرایب تخمین استاندارد نشده و استاندارد شده مسیرهای مدل ارایه شده در جدول ۴-۱۱ منعکس شده است.

شکل ۱. نمودار مسیرهای برازش یافته با مدل معناداری

نتایج حاصل از آزمون تحلیل مسیرهای مدل ارائه شده در جدول ۴ نشان می‌دهد اثر مستقیم روابط والد فرزندی پدر ($\beta=0/316$ ، $C.R.=6/208$ و $P<0/001$) و روابط والد فرزندی مادر ($\beta=0/252$ ، $C.R.=4/943$ و $P<0/001$) بر التزام عملی به نماز معنادار است. افزون بر آن اثر مستقیم التزام عملی به نماز ($\beta=-0/495$ ، $C.R.=-9/426$ و $P<0/001$) بر ارتباط با جنس مخالف نیز معنادار است. هم‌چنین بر اساس نتایج اثر مستقیم روابط والد فرزندی پدر ($\beta=-0/060$ ، $C.R.=-1/147$ و $sig=0/240$) و روابط والد فرزندی مادر ($\beta=0/073$ ، $C.R.=1/147$ و $sig=0/141$) بر ارتباط با جنس مخالف معنادار نیست.

جدول ۴. خلاصه یافته‌های آزمون تحلیل مسیر

تخمین	مقدار بحرانی	خطای	تخمین	فرضیه‌ها (مسیرها)
استاندارد شده		استاندارد	استاندارد نشده	
0/316	6/208*	0/070	0/433	روابط والد فرزندی پدر
0/252	4/943*	0/088	0/436	روابط والد فرزندی مادر
-0/060	-1/176	0/016	-0/019	ارتباط با جنس مخالف
0/073	1/147	0/020	0/030	ارتباط با جنس مخالف
-0/495	-9/426*	0/12	-0/116	التزام عملی به نماز

$*P<0/001$

با اطمینان از برآزش مناسب مدل، ضرایب استاندارد کل مسیر، اثر مسیرهای مستقیم و غیرمستقیم موجود در مدل مربوط به روابط والد فرزندی و ارتباط با جنس مخالف با نقش واسطه‌ای التزام عملی به نماز در دختران در جدول ۴ آمده است. بر اساس مسیرهای آزمون شده در مدل و نتایج جدول ۴ مشاهده می‌شود اثر مستقیم روابط والد فرزندی پدر ($\beta=0/316$) و روابط والد فرزندی مادر ($\beta=0/252$) بر التزام عملی به نماز معنادار است. افزون بر آن اثر مستقیم التزام عملی به نماز ($\beta=-0/495$) بر ارتباط با جنس مخالف نیز معنادار است. هم‌چنین اثر مستقیم روابط والد فرزندی پدر ($\beta=-0/060$) و روابط والد فرزندی مادر ($\beta=0/073$) بر ارتباط با جنس مخالف معنادار نیست. افزون بر آن نتایج نشان می‌دهد اثر غیر مستقیم روابط والد فرزندی پدر ($\beta=-0/156$) و روابط والد فرزندی مادر ($\beta=-0/125$) با واسطه التزام عملی به نماز معنادار است. این یافته‌ها نشان دادند روابط والد فرزندی با واسطه التزام عملی به نماز بر ارتباط با جنس مخالف دختران اثر غیرمستقیم معنادار دارد. در نهایت نتایج بیانگر آن است که ۱۶ درصد از واریانس التزام عملی به نماز از طریق روابط والد فرزندی تبیین پذیر است. افزون بر آن روابط والد فرزندی و التزام عملی به نماز توانایی تبیین ۲۵ درصد از واریانس ارتباط با جنس مخالف دختران را دارند.

جدول ۴-۱۲. ضرایب استاندارد کل، مستقیم و غیر مستقیم در مدل

مسیرها	اثر کل	اثر مستقیم	اثر غیر مستقیم	واریانس تبیین شده
بر التزام عملی به نماز از				۰/۱۶۳
روابط والد فرزندی پدر	۰/۳۱۶	۰/۳۱۶	-	
روابط والد فرزندی مادر	۰/۲۵۲	۰/۲۵۲	-	
بر ارتباط با جنس مخالف از				۰/۲۵۴
روابط والد فرزندی پدر	-۰/۲۱۶	-۰/۰۶۰	*-۰/۱۵۶	
روابط والد فرزندی مادر	-۰/۰۵۱	۰/۰۷۳	*-۰/۱۲۵	
التزام عملی به نماز	۰/۴۹۵	۰/۴۹۵	-	

* $P < 0/001$

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش واسطه‌ای التزام عملی به نماز در رابطه بین روابط والد فرزندی و نگرش به ارتباط با جنس مخالف در نوجوانان انجام شد. نتایج تحلیل مسیر برای تعیین نقش واسطه‌ای التزام عملی به نماز نشان داد که مدل از برازش مناسبی برخوردار بود و اثر مستقیم روابط والد فرزندی پدر و روابط والد فرزندی مادر بر ارتباط با جنس مخالف معنادار نبود، ولی اثر غیر مستقیم روابط والد فرزندی پدر و روابط والد فرزندی مادر با واسطه التزام عملی به نماز معنادار بود. به بیانی والدین از طریق التزام عملی فرزندان به نماز خواندن می‌توانند در نگرش منفی به ارتباط با جنس مخالف نقش داشته باشند. نتایج این پژوهش با پژوهش‌های اولادپو و همکاران (۲۰۱۱؛ نقل از زارعی توپخانه و همکاران، ۱۳۹۴، ۸ ص ۵۹)، کیم (۲۰۰۸، ۲۷ ص ۴۰۹)، دهقان تنها و همکاران (۱۳۹۲، ۶ ص ۳۸)، سیدان و همکاران (۱۳۹۱، ۹ ص ۹۸)، موحد و همکاران (۱۳۸۵، ۲۴ ص ۱۴۷) همسو بود. این یافته را می‌توان چنین تبیین کرد که در هر جامعه‌ای برای تشخیص مسائل اجتماعی از معیارهایی چون مذهب، قانون، فرهنگ و اخلاق استفاده می‌شود این معیارها مشخص می‌کنند که چه اعمالی در جامعه قابل قبول و چه هنجارها و اعمالی غیرقابل پذیرش و ناهنجار بوده و مسئله‌ای اجتماعی محسوب می‌شود (سیدان و همکاران، ۱۳۹۱، ۹ ص ۱۰۵). با توجه به این موضوع، نوع معاشرت پیش از ازدواج در جامعه‌ی ما از نظر ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی و دینی، یک مسئله اجتماعی است (موحد و همکاران، ۱۳۸۵، ۲۴ ص ۱۵۲). هم‌چنین پژوهشگران در توصیف روابط والد فرزندی به دو بعد اساسی میزان پذیرش و میزان کنترل والدین بر فرزندان تاکید دارند. کنترل والدین، آن دسته از رفتارهای والدین را شامل می‌شود که در خدمت جامعه‌پذیری یعنی فرایند انتقال ارزش‌های اجتماعی از والدین به فرزندان، قرار دارد و در این فرایند جامعه‌پذیری، ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی جامعه را در قالب الگوهای

رفتاری هنجارمند به فرزندان منتقل می‌کنند. این امر به صورت توانایی والدین در اعمال رهنمود، ثبات، توانایی تحمل رفتارهای نامطلوب و استفاده از مشوق‌ها و تقویت‌ها نمود دارد (سامانی، ۱۳۹۰، ص ۱۱۰). از طرف دیگر گیدنز (۱۳۸۴، ص ۳۲۱) بیان می‌کند، در همه‌ی فرهنگ‌ها خانواده سازه بنیادین جامعه‌پذیری در دوران کودکی (قبل از بلوغ) است. اما با افزایش سن، بسیاری از سازه‌های دیگر همچون نهادهای دینی، گروه همسالان دوستان، موسسات آموزشی و رسانه‌های گروهی نقش مهمی در جامعه‌پذیری افراد می‌یابد. بنابراین با توجه به این مبانی و یافته‌هایی که در این تحقیق و در تحقیقات گذشته به دست آمده است می‌توان ادعا کرد که والدین در سن نوجوانی بر نگرش به ارتباط با جنس مخالف اثر مستقیم ندارند، اما با توجه به نقش نماز در مصونیت از آسیب‌های اجتماعی می‌توان به نقش والدین در دوران کودکی به جامعه‌پذیری نماز اشاره کرد. امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: ما اهل بیت هنگامی که کودکانمان به پنج سالگی رسیدند، دستور می‌دهیم که نماز بخوانند. پس شما کودکان خود را از هفت سالگی به نماز دستور دهید (حرعاملی، ۱۴۱۶، ص ۲۲۳). هر اندازه والدین در برقراری رابطه عمیق و قلبی با خدا بر اساس آموزه‌های دینی در سنین کودکی به خوبی عمل کنند، موجب می‌شود فرزندان در سنین نوجوانی و جوانی دارای یک نظام ارزشی درونی شده باشند که بافت و خیزهای مقطعی زندگی از بین نمی‌رود و در دوره‌ی نوجوانی که خانواده نقش ضعیفی دارد تاثیر به‌سزایی خواهد داشت و از آنجایی که بر اساس دستورات دین اسلام، هرگونه ارتباط با نامحرم حرام می‌باشد، این افراد نگرش منفی به این روابط خواهند داشت. خداوند در قرآن می‌فرماید: «آنان را با اجازه خانواده- هایشان به همسری خود درآورید و مهرشان را به‌طور پسندیده به آنان بدهید به شرط آنکه پاکدامن باشند و زناکار و دوست‌گیران پنهانی نباشند (نساء: ۲۵)». همچنین خداوند خطاب به مردان می‌فرماید: «شما با زنان پاکدامن مسلمان ازدواج کنید و خود نیز پاکدامن باشید، نه زناکار و

نه آنکه زنان را در پنهانی دوست خود بگیرید (مائده: ۴)». در پژوهش جاری نتایج تحلیل مسیر نشان داد که والدین اثر مستقیم بر نگرش دختران نوجوان به ارتباط با جنس مخالف ندارند، چرا که نقش کمی در جامعه‌پذیری نوجوانان دارند ولی از طریق انتقال ارزش‌های دینی نماز می‌توانند در نگرش منفی نوجوانان به این نوع روابط نقش داشته باشند. البته با توجه به مبانی نظری اینگلهارت (۲۰۰۰، ۲۳، ص ۲۱۶) که بیان می‌کند ساختار اساسی شخصیت فرد بر اساس جامعه‌پذیری پیش از بلوغ (کودکی) شکل می‌گیرد؛ بهتر است آموزش نماز در کودکی و قبل از بلوغ توسط والدین صورت بگیرد.

در نهایت عنصر اصلی و اساسی در شکل‌گیری و بازتولید ارزش‌های جدید در زمینه‌ی روابط و معاشرت میان دختران و پسران قبل از ازدواج، با توجه به دیدگاه‌های اینگلهارت (۲۰۰۰، ۲۳، ص ۲۱۸)، افزایش امکان انتخاب انسانی و خواست روز افزون جوانان برای این امر می‌باشد که در سال‌های اخیر همراه با دگرگونی‌های نهادی و اجتماعی چون: صنعتی شدن، بالا رفتن سطح تحصیلات، افزایش مکان‌های حضور زنان و مردان، تغییر در سبک زندگی، گسترش روزافزون رسانه‌های ارتباطی و شبکه‌های اجتماعی، امکان انتخاب انسانی فزونی یافته است (موحد و دیگران، ۱۳۸۵، ۲۸، ص ۱۶۰). در پژوهش حاضر ضریب همبستگی مولفه «مراقبت و حضور قلب در نماز» در ارتباط با جنس مخالف معنی‌دار بود. با توجه به اینکه حضور قلب در نماز منجر به پالایش از ردیلت «توجه به امور دنیوی» می‌شود؛ می‌توان نتیجه گرفت نوجوانانی که در کانون گرم و عاطفی خانواده بر اساس سبک زندگی دینی تربیت یافته باشند و به ارزش دینی نماز پایبندند؛ با تکرار نماز، حضور قلب در نماز را ملکه خود نموده‌اند؛ هنگام قرار گرفتن در انتخاب‌های متعدد، خود را در پیشگاه خداوند حاضر می‌بینند و به امور دنیوی توجه نمی‌کنند. خداوند در آیه ۳۰ سوره‌ی نور می‌فرماید: «به مؤمنان بگو چشم‌های خود را از نگاه به نامحرمان فرو گیرند،

خداوند از آنچه انجام می دهید آگاه است» هم چنین حضرت علی (علیه السلام) می فرماید: فرو بستن چشم ها (از نامحرم)، باز دارنده خوبی از شهوت ها و خواهش های نفسانی است. هر کس (در برابر گناه) چشم خود را فرو بندد، دلش را آسوده گرداند و هر کس نگاه خود را آزاد گذارد، خاطر خود را به رنج اندازد (غررالحکم، ۱۳۸۸، ص ۵۳).

با توجه به جامعه آماری پژوهش حاضر که بر روی دانش آموزان دختر ۱۸-۱۶ ساله که در خانواده های هسته ای زندگی می کردند انجام شد، از این رو در تعمیم یافته های پژوهش باید با احتیاط عمل کرد. همچنین با توجه به ممنوعیت ارتباط با جنس مخالف در فرهنگ ایرانی- اسلامی ممکن است پاسخ های شرکت کنندگان با خود سانسوری همراه بوده باشد که این امر می تواند تحت تاثیر تفاوت های فرهنگی در شهرهای مختلف نیز قرار بگیرد و نتایج متفاوتی به همراه داشته باشد. از این رو پیشنهاد می شود در پژوهش های آینده از ابزارهای ترکیبی از قبیل مشاهده، مصاحبه و پرسشنامه استفاده شود و در نهایت روابط والد فرزند به واسطه نگرش و التزام عملی به نماز در پیش بینی رابطه با جنس مخالف نقش دارد، پیشنهاد می شود کسانی که در امر مشاوره با نوجوانان کار می کنند نقش نماز در ارتقای سلامت روان و ارتقای روابط والد و کودک را مورد توجه قرار دهند.

منابع

- ۱) انبسی جعفر، نویدی احد، و حسینی نژاد نصرآباد اعظم (۱۳۸۹). «ساخت و اعتباریابی مقیاس نگرش و التزام عملی به نماز»، مجله علوم رفتاری، دوره چهارم، ش ۴، صص ۳۱۸-۳۱۳.
- ۲) ایمانی، محسن (۱۳۹۰). «نماز آرامش روانی خانواده»، مجله رشد آموزش معارف اسلامی، ش ۸۳، صص ۳۶-۳۲.
- ۳) باومن زیگمونت (۱۳۸۴). عشق سیال؛ در باب ناپایداری پیوندهای انسانی، ترجمه عرفان ثابتی، تهران، نشر ققنوس. (تاریخ انتشار اثر اصلی، ۲۰۰۳).
- ۴) بدیع پور مریم، سلیمی حسین، و کلاترکوشه سیدمحمد (۱۳۹۵). اثربخشی توانمندسازی روانی مادران بر کاهش تعارضات مادر فرزندی مادران خانه سلامت شهر تهران، مطالعات روانشناسی بالینی، دوره ششم، ش ۲۳، صص ۱۱۱-۹۴.
- ۵) پرهیزکار آذردهخت، محمودنیا علیرضا، و محمدی شهناز (۱۳۸۸). «مقایسه کیفیت رابطه والد-فرزند در دانش‌آموزان دختر دبیرستانی دارای بحران هویت و فاقد بحران هویت»، فصلنامه روان‌شناسی کاربردی، سال سوم، ش ۲، صص ۸۲-۹۳.
- ۶) حرعاملی محمدبن حسین (۱۴۱۶). تفصیل وسائل شیعہ الی تحصیل مسائل شیعہ، چاپ سوم، قم، موسسه آل بیت.
- ۷) حسینی ناصر (۱۳۹۱). «بررسی و مقایسه میزان به کارگیری آموزه‌های اسلامی خانواده محور در خانواده‌های سالم و آشفته»، فصلنامه روان‌شناسی و دین، دوره پنجم، ش ۱، صص ۱۸۹-۱۸۰.
- ۸) دهقان‌تنها ریحانه، آیتی محسن، و شهابی زاده فاطمه (۱۳۹۲). «کارکرد خانواده و جهت‌گیری مذهبی؛ ارائه الگوهای نگرش به ارتباط پیش از ازدواج و پیامدهای آن در دانشجویان دارای ارتباط و بدون ارتباط با جنس مخالف»، روانشناسی و دین، دوره ششم، ش ۳، صص ۸۹-۳۸.
- ۹) رئیسی حجت‌الله، ظاهری عبده وند ابراهیم، و صفری جهانگیر (۱۳۸۹). «بررسی جلوه‌های نماز در کشف‌المحجوب. مرصاد العباد و مصباح‌الهدایه»، مجله نامه پارسی، دوره ۵۵، صص ۴۴-۲۷.
- ۱۰) زارع حسن، و شهابی زاده فاطمه (۱۳۹۴). «نگرش و التزام عملی به نماز در تدوین مدل تعهد‌زنانشویی زنان معلم شهر بیرجند با واسطه‌گری تاب‌آوری»، زن و مطالعات خانواده، دوره هفتم، صص ۷۱-۵۳.
- ۱۱) زارعی توپخانه محمد، مرادیانی گیزه رود خدیجه، و گلزاری محمود (۱۳۹۴). «بررسی تفاوت ویژگی‌های شخصیتی و امید در میان دانش‌آموزان مرتبط و غیر مرتبط با جنس مخالف»، روانشناسی و دین، دوره هشتم، ش ۲، صص ۶۶-۵۱.

- ۱۲) سامانی فاطمه (۱۳۹۰). بررسی نقش واسطه گری تنظیم شناختی هیجان در رابطه ی میان والدگری و سازگاری تحصیلی، پایانامه کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه شیراز.
- ۱۳) سلیمانان حمید (۱۳۹۵). «پیوند و همگرایی آموزه های اسلامی با تعالیم عرفانی در حوزه نماز»، نشر پژوهی ادب فارسی، دوره دوم، ش ۴۰، صص ۱۳۸-۱۱۵.
- ۱۴) سیدان فریبا، و نجفی نژاد نرگس (۱۳۹۱). «بررسی عوامل موثر بر نگرش دختران نسبت به روابط با جنس مخالف»، دو فصلنامه علوم اجتماعی، سال نهم، ش ۲، صص ۱۱۸-۹۸.
- ۱۵) شهرکی ثانوی فریبا، نویدیان علی، انصاری مقدم علیرضا، و فرجی شوی مهدی (۱۳۹۰). «بررسی رابطه الگوهای ارتباطی خانواده بر کیفیت زندگی نوجوانان»، فصلنامه مشاوره و روان درمانی خانواده، دوره یکم، ش ۱، صص ۱۱۴-۱۰۱.
- ۱۶) شیخ دارانی هما، مهرابی حسینعلی، کجیاف محمداقبر، و عابدی محمدرضا (۱۳۸۷). «تاثیر آموزش مبتنی بر افزایش آگاهی از آسیب های حاصل از روابط آسیب زای دختر و پسر بر نگرش دانش آموزان دوره متوسطه»، دانش و پژوهش در روان شناسی، ش ۳۸، صص ۶۲-۴۱.
- ۱۷) صفری، غلامرضا (۱۳۸۷). نوجوان و خانواده، تهران، ورای دانش.
- ۱۸) عراقی یحیی (۱۳۸۷). «بررسی کیفیت رابطه ی والد - فرزندی در دو گروه از دانش آموزان پسر پرخاشگر و غیر پرخاشگر»، مطالعات روان شناختی، دوره چهارم، ش ۴، صص ۱۲۹-۱۱۳.
- ۱۹) حضرت امیرالمومنین علیه السلام (۱۳۸۸). غررالحکم، ترجمه ضیاء تنکابنی، قم، ندای کوثر.
- ۲۰) گیدنز آنتونی (۱۳۸۴). جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، چاپ پانزدهم، تهران، نی. (تاریخ انتشار اثر اصلی، ۲۰۰۶).
- ۲۱) محمدی فردین، و محمدی حسین (۱۳۹۶). «مطالعه کیفی پیامدهای ارتباط با جنس مخالف در میان نوجوانان دختر و پسر (مطالعه موردی: نوجوانان شهر مشهد»، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره پنجم، ش ۴، صص ۶۶۶-۶۴۴.
- ۲۲) موحد مجید، عنایت حلیمه، و عباسی شوازی محمد تقی (۱۳۸۵). «بررسی رابطه ی عوامل اجتماعی و فرهنگی با نگرش دانشجویان نسبت به معاشرت و دوستی دختر و پسر پیش از ازدواج»، علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره بیست و چهارم، ش ۲، صص ۱۶۵-۱۴۷.
- ۲۳) موسوی رضا، موحدی نیا عطاء الله (۱۳۹۰). «مطالعه رابطه بین انجام فریضه نماز و سلامت عمومی در بین دانشجویان دانشگاه های شهر کرمان»، مجله روانشناسی و دین، دوره سیزدهم، صص ۱۰۵-۱۲۰.

۲۴) میردریکوندی رحیم (۱۳۸۹). «رابطه شخصیت با نظام‌های ارزشی از دیدگاه آلپورت»، مجله معرفت، دوره شانزدهم، ش ۶۴، صص ۸۲-۷۶.

- 25) Coyle, k, & kirby, D, 2001, Preventing teen pregnancy, Development Programs Children and Youth Services Review, v. 19, p, 434-454.
- 26) Desmond, S. A, Ulmer, J. T, & Bader, C. D, 2008, Religion, prosaically learning, self-control and delinquency, Manuscript submitted for publication.
- 27) DiClemente, R. J, Hansen, W. B, & Ponton, L. E (Eds.), 2013, Handbook of adolescent health risk behavior, Springer Science & Business Media.
- 28) Fine, M. A, Moreland, J. R, & Schwebel, A. I, 1983, Long-term effects of divorce on parent-child relationships, Developmental Psychology, v. 19(5), p, 703.
- 29) Guo, W, Wu, Z, Qiu, Y, Chen, G, & Zheng, X, 2012, The timing of sexual debut among Chinese youth, International perspectives on sexual and reproductive health, v. 38(4), p, 196-204.
- 30) Inglehart, R, 2000, Globalization and Postmodern Values, The Washington Quarterly, v. 23(1), p, 215-222.
- 31) Kabiru, C. W, & Orpinas, P, 2009, Factors associated with sexual activity among high-school students in Nairobi, Kenya, Journal of adolescence, v. 32(4), p, 1023-1039.
- 32) Kan, M. L, McHale, S. M, & Crouter, A. C, 2008, Parental involvement in adolescent romantic relationships, Journal of Youth and Adolescence, v. 27, p, 395-414.
- 33) Lillis, C, LeMone, P, LeBon, M, & Lynn, P, 2010, Study guide for fundamentals of nursing: The art and science of nursing care, Lippincott Williams & Wilkins.
- 34) Noller, P, & Callan, V, 2015, The adolescent in the family. Routledge.
- 35) Royer, H. R, & et al, 2009, Young adolescent's perceptions of romantic relationships and sexual activity, Sex education, v. 9, p, 395-408.
- 36) Shecter, C, 2013, Mindfulness training for adolescents with ADHD and their families: A time-series evaluation, Doctoral dissertation.
- 37) Zhang, P, Gao, E, Sun, Q, Lou, C, Leung, E. Y, Cheng, Y, & Zabin, L. S, 2016, Patterns of sexual behaviors among unmarried adolescents and youth in three Asian cities, Journal of public health policy, v. 37(1), p,80-97.